Збірка наукових праць

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО:
державотворчі замисли та історичні наслідки

до 90-річчя національно-демократичної революції в Україні

30 жовтня 2008 р.
м. Хмельницький

УДК 94 (477)
ББК 63.3 (4 Укр) 613
З 41

Голови редакційної колегії:

Білий Л.Г., кандидат педагогічний наук,
директор Хмельницького інституту МАУП

Редакційна колегія:

Барабаш-Тимофієва О.П., завідувач відділом соціально-виховної роботи ХІ МАУП; ***Гундерук Л.М.,*** кандидат психологічних наук, завідувач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін ХІ МАУП; ***Дубина Л.Г,*** кандидат педагогічних наук, доцент, декан соціально-гуманітарного факультету ХІ МАУП; ***Лаврентьєва В.В.,*** декан юридичного факультету ХІ МАУП; ***Олійник М.П.,*** кандидат історичних наук, доцент, завідувач кафедри історії та країнознавства Хмельницького Національного університету; ***Парандій В.О.,*** старший викладач кафедри психології та соціально-гуманітарних дисциплін ХІ МАУП.

Рецензенти:

Кабачинський М.І., доктор історичних наук, професор. (Національна академія Державної прикордонної служби України імені Б. Хмельницького)

Земський Ю.С., кандидат історичних наук, доцент. (Хмельницький національний університет)

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради Хмельницького інституту Міжрегіональної Академії управління персоналом (протокол №4 від 07 грудня 2008 р.)

Збірка наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Українська Держава Павла Скоропадського: державотворчі замисли та історичні наслідки". – Хмельницький: Видавництво Хмельницького інституту МАУП, 2008. – 136 с.

До даного видання включені доповіді та тези доповідей Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Українська Держава Павла Скоропадського: державотворчі замисли та історичні наслідки", яка відбулася 12 грудня 2008 року у м. Хмельницькому на базі Хмельницького інституту МАУП.

Для науковців, викладачів, учителів, студентів та усіх, хто цікавиться вітчизняною культурою та історією.

Зважаючи на свободу наукової думки редакційна колегія не редагувала матеріали. За зміст статей несуть відповідальність автори.

© Міжрегіональна Академія управління персоналом
Хмельницький інститут МАУП, 2008
© Автори статей

ЗМІСТ

ВСТУПНЕ СЛОВО

Білий Л.Г. Павло Скоропадський: історичний портрет на тлі епохи ..….. 4

ДОПОВІДІ

Білошицький С.В. Українські політичні партії після Лютневої революції: ідеологічні орієнтири та місце в системі влади……... 9

Григоренко О.П. Гетьман Павло Скоропадський – визначний політичний діяч……... 17

Поп Ю.І. Гетьманський рух в еміграції: історія……. 24

Ярош Д.В. Правові засади українізації та її наслідки в добу Української гетьманської держави (квітень-грудень 1918 року)…….. 30

Дацків І.Б. Зовнішньополітичні орієнтири Української Держави Павла Скоропадського…….. 35

Кравчук О.М. Суди Вінниччини у період Гетьманату 1918 р……. 44

Антонишин А.П. Реформа органів місцевого самоврядування на Поділлі 1918 року (Доба Гетьманату)……...……. 53

Остапенко Є.О. До історії створення Протофісу…….. 60

Стецюк Т.В., Завальнюк К.В. Культурний розвиток м. Вінниці доби Гетьманату П. Скоропадського…… 67

Калитко С.Л., Кравчук О.М. Діяльність Державної варти на Поділлі в період Гетьманату 1918 р…….. 73

Лозовий В.С. Реакція подільського селянства на перехід влади від органів Центральної Ради до Гетьманських адміністрацій…….. 80

Єгоршина О.О. Продовольча ситуація в Україні напередодні проголошення Гетьманату П. Скоропадського (березень-квітень 1918 р.) 86

Ковальчук О.Л. Життєві шляхи скорботи і забуття генерал-хорунжого Всеволода Петріва…… 92

Барабаш-Тимофієва О.П., Юхимович А.Л. Щирий український патріот – генерал-поручник Петро Єрошевич…….. 100

Приймак О.О. В'ячеслав Липинський про організаційні засади Українського союзу хліборобів-державників……. 106

Парандій В.О. Деякі аспекти військової історіографії національно-демократичної революції 1917-1920 рр…… 111

Причишин С.М. Проект реформ духовних і світських шкіл в 1918 р. на територіях УНР в період гетьманату Павла Скоропадського……... 117

Дацюк О.А. Українська держава гетьмана П.Скоропадського і Українська Православна Церква…….. 121

Вашеняк І.Б. Бучинський П. М. – перший професор першого Українського університету…… 124

Причишин Сергій Максимович
(м. Хмедльницький)

ПРОЕКТ РЕФОРМ ДУХОВНИХ І СВІТСЬКИХ ШКІЛ В 1918 Р. НА ТЕРИТОРІЯХ УНР В ПЕРІОД ГЕТЬМАНАТУ ПАВЛА СКОРОПАДСЬКОГО

Після революції 1917 р., за часів Гетьманату Скоропадського, разом із процесами державотворення в Україні, повстали питання долі духовної і світської школи у майбутньому. Так, для успішного вирішення цих проблем, потрібно було мати солідну вітчизняну наукову базу, яка звісно б, не змогла утворитися сама собою за два-три роки. Отже, спираючись на досягнення дореволюційної школи, потрібно було знайти, описати та систематизувати всі наукові матеріали, що вціліли на теренах України після І світової війни та революційних подій. Значна частка цих матеріалів була евакуйована в 1914-1915 рр. в північні губернії колишньої Російської імперії і не повернута по причині військових дій та зміни влади. Будови багатьох учбових закладів України в цілому, та Київщини і Поділля зокрема – були реквізовані під військові потреби ще з початку війни та не повернуті законним власникам. Таким чином, остаточно вирішити ці питання на користь української науки, зміг би спеціально створений відділ, до складу якого повинні б були ввійти представники професури світської вищої школи та духовних учбових закладів.

Тому одною з славних справ за часів гетьманату УНР, було створення Міністром Ісповідань В. В. Зеньковським – Ученого Комітету, діяльність якого розцінено сучасниками не зовсім однозначно. Василій Зеньковський вважав його заснування одним з самих визначних досягнень періоду гетьманату П. Скоропадського. Хоча Митрополит Київський Антоній (Храповицький), зі слів Гетьмана Скоропадського: "все хотів поставити на своєму, не любив ні міністерства, ні міністра" [11, с. 29, 55], вважаючи заснування та діяльність Ученого Комітету антицерковною і ворожою акцією, вимагаючи його ліквідації, все ж робота Ученого Комітету не пропала даром, зберігся весь його архів, в том числі рукописи трудів і підручників, також протоколи всіх його 29 засідань [2, с. 65, 66]. Фактично Учений Комітет розпочав свою роботу 11 липня 1918 р., під час урочистого організаційного засідання, на якому В. Зеньковський відмітив, що новий заклад повинен "сприяти роду духовної просвіти в Україні в дусі Православ'я". Комітет повинен був стати своєрідною "Академією Православних Богословських наук", зібравши воєдино сили українського Православ'я, створивши кваліфіковану групу експертів по наболілим проблемам Церкви, в тому числі з питань її українізації. З цього приводу, В. Зеньковський стверджував: "пора Православ'ю вийти з кута, куди його загнав параліч духовних сил, потрібно зібрати всі наукові й історичні матеріали, потрібно точно й сповна окреслити всю трагедію Православ'я". Міністр Ісповідань підкреслював про те, що комітет повинен проводити кваліфіковану експертизу канонічних, національних, духовно-

просвітницьких проблем, питань документації, також члени комітету повинні давати свої рекомендації відносно інослав'я та іновірницьких течій, детально вивчати діяльність католиків і уніатів, допомагати національному церковному руху. Членами Ученого комітету були призначені відомі вчені – професора Київського Університету Св. Владимира, КДА та ін. учбових закладів. Очолив Комітет в якості Голови – професор КДА Петро Павлович Кудрявцев. З викладацького складу КДА в Комітет ввійшли наступні професори: Ф. И. Міщенко, Н. Ф. Мухін, В. З. Завітневич, В. Д. Попов, В. И. Екземплярський, А. М. Лукя'ненко [1, с. 2-5, 8-9]. Заштатним членом став професор КДА Володимир Петрович Рибінський, йому було доручено написати короткий нарис з історії КДА. Секретарем Комісії назначили доцента КДА – М. Ф. Оксиюка, а його помічником – Б. А. Євреінова. В роботі Комітету приймали участь: професор богослов'я Київського Університету Св. Володимира прот. П. Свєтлов, професора И. Соколов, В. Лашнюков і прот. Е. Капралов. До роботи над історичними матеріалами УПЦ також був залучений професор КДА – С. Т. Голубєв [11, с. 55-58].

Наказом по Міністерству Ісповідань в усіх духовних навчальних закладах запроваджувалися українознавчі дисципліни, і зокрема – українська мова. Вже з 1918 р. в духовних школах втілювався закон Ради Міністрів про вивчення української мови, літератури, історії і географії України як окремих предметів. Виконання даної постанови забезпечувалося підготовкою викладачів духовних шкіл на спецкурсах українознавства, організованих у Києві Міністерством освіти в червні-серпні 1918 р. [11, с. 115, 116].

В той ж час, 22 липня 1918 р. Рада КДА подала до Міністерства Ісповідань повну програму теологічних факультетів при університетах, яка була зредагована на спеціальній нараді 30 липня. В її основу було покладено матеріали, розроблені Петроградською комісією дванадцяти професорів (по три від кожної духовної академії) та академіків і професорів Петроградського університету. Окрім того, програма "мала на увазі сумістити то краще в організації учбової справи, що було напрацьовано як університетською, так і академічною практикою викладання. Приймалася до уваги і постановка справи на богословських факультетах за кордоном". Планувалося відкрити на факультеті 19-21 спеціальну кафедру з 24-26 викладачами. Запропонований проект програми підписав ректор КДА єпископ Василій (Богдашевський).

Наряду з питаннями про духовну просвіту в світський школі, в одному з засідань Ученого Комітету повстало питання про розвиток богословської освіти в зв'язку зі зменшенням числа священиків, що мали закінчену богословську освіту. Це питання визначалося в Раді Міністрів, в зв'язку із обговоренням бюджету навчальних духовних закладів. Розуміючи його матеріальну складність, Міністр Ісповідань В. Зеньковський дав завдання Ученому Комітету вивчити цю проблему. В свою чергу, Голова Комітету професор Кудрявцев 21 жовтня зробив відповідну доповідь з проведенням широкої дискусії по даному питанню. Робота Ученого Комітету була логічним продовженням незавершених питань духовної і світської освіти, які розглядав і намагався вирішити Всеросійський Помісний Собор у Москві, що

був розігнаний більшовиками в середині 1918 р. [10, с. 225, 226] Тому деякі наукові діячі цього Собору переїхали в Київ і прийняли участь в роботі Ученого Комітету, втілюючи в життя самі кращі просвітницькі ідеї і напрацювання, що не суперечили освітнім традиціям українців і законодавству УНР. Так, присутній на засіданні останній протопресвітер російської армії і флоту Г. Щавельський звернув увагу на матеріальні та духовні причини проблеми бюджету навчальних духовних закладів, а професор Київського Університету Св. Володимира прот. П. Свєтлов – на її правові й моральні аспекти. Детально обговорював це питання ректор КДС архімандрит Амвросій (Полянський) [11, с. 57, 58, 67, 68].

Восени того ж 1918 р., в період засідання ІІІ-ої сесії Всеукраїнського Церковного Собору, Учбова комісія на чолі з єпископом Василієм (Богдашевським) у Києві вела роботу по перетворенню устрою духовних шкіл в Україні. Так, за ініціативи Митрополита Антонія (Храповицького), в ній було виділено підкомісію для розгляду питання про затвердження гетьманським урядом нового уставу КДА. В відношенні реформи духовних семінарій комісія передбачала виділити в окремі хлоп'ячі школи перші 4 класи, для викладання лише загальноосвітніх дисциплін. По закінченні 4 років навчання, випускники отримували б право поступати для продовження навчання в світські учбові заклади. В 5-му та 6-му класах семінарій повинні були б викладатися спеціальні богословські дисципліни. Що ж до останніх два класи семінарій, то їх пропонувалося виділити в пастирсько-богословські школи з більш складною богословською програмою. В принципі, основа цього проекту реформ духовних шкіл була розроблена Святейшим Правительствующим Синодом і поступово впроваджувався в семінаріях до революції, ще з 1906 р. [4, с. 154], але остаточно впровадити його не вдалося в зв'язку з початком І Світової Війни. На думку архієпископа Винницького Сімеона (Шостацького), згідно серпневої постанови 1918 р. Патріарха Московського і всея Русі Тихона та Св. Синоду: "Ректору Киевской Духовной Академии архимандриту Амвросию (Полянскому), быть епископом Винницким. Место проживания епископу Винницкому иметь в г. Виннице" [13, с. 52, 53], на цьому Соборі було визнано за необхідне підвищити до ступеня єпископа ректора Київської Духовної Семінарії. (Призначення на посаду ректора Академії архімандрита Амвросія не підтверджується матеріалами ЦДІАК Ф-711. КДА., тут йдеться або про чисто декларативний, тимчасовий характер можливого призначення, обумовленого складним військовим часом, або неточністю чи помилкою секретаря Патріархії). Тому в відповідності до цього рішення, 20-21 жовтня 1918 р. відбулися наречення і хіротонія ректора КДС архімандрита Амвросія (Полянського) во єпископа Винницького, вікарія Київської Митрополії [9]. В єпископській хіротонії архімандрита Амвросія, що проходила на Малому Вході під час відправи Божественної Літургії в Софіївському соборі Києва [13, с. 52, 53]. В єпископській хіротонії останнього дореволюційного ректора КДС приймали участь Митрополит Антоній і 17 архієреїв в присутності членів Всеукраїнського Собору і великої кількості прочан. На хіротонію

єпископа Амвросія був також запрошений настоятель Св. Преображенського кафедрального собору м. Винниці – протоієрей Антоній Станіславський. Після Літургії, Митрополит Київський Антоній (Храповицький) в своїй напутній промові до новопоставленого єпископа, побажав Владиці Амвросію успіхів у боротьбі з намаганнями експансії католицизму та унії на Поділлі.

Необхідність керування Винницькою напівсамостійною вікарною єпархією – безпосередньо ректором КДС єпископом Амвросієм в 1918 р., також обумовлювалася в зв'язку з поверненням уніатського митрополита Шептицького з російського заслання в Україну та його активними спробами відродити унію на Київщині й Поділлі, використавши політичну ситуацію революційного часу. На жаль, це викликало посилення негативного політичного впливу українських радикальних сил в справах церковних. Останні, в свою чергу, за гетманата П. Скоропадського, а пізніше Директорії за правління С. Петлюри в Україні, намагалися любими шляхами, не цураючись й розкольницькими, зробити Православну Церкву своїм слухняним політичним знаряддям [12, с. 76-83].

Отже, на нового єпископа Амвросія покладалося нелегке завдання оборони канонічного Православ'я на Поділлі. Для досягнення цієї мети Преосвященний Амвросій повинен був використати весь свій науковий потенціал вченого-богослова. В свою чергу, такі дослідники новітньої історії РПЦ, як ігумен Даміан (Орловський), [7, с. 443] так і М. Є. Губонін однозначно називають 22 жовтня 1918 р. – офіційною датою хіротонії архім. Амвросія во єпископа Винницького, [7, с. 837] вікарія Київської єпархії. Можна вважати, що це призначення ректора КДС на Винницьку кафедру, мало вагоме значення в питаннях контролю Синодом автономної УПЦ складної церковної ситуації в канонічних межах на географічних теренах Поділля.

Але на жаль, більшість розроблених Учбовою комісією матеріалів делегати Всеукраїнського Собору так і не встигли розглянути, тому як соборні засідання були перервані державним переворотом в Україні та приходом до влади петлюрівської Директорії, яка видала ряд антиканонічних законів, щодо статусу Православної Церкви в Україні, тим самим звівши до мінімуму одностайну єдність церковної ієрархії та представників Міністерства Просвіти, Міністерства Ісповідань в плані майбутнього духовної школи. Отже, уряд Директорії взяв курс на повну секуляризацію духовної освіти, що погрожувало загибеллю вітчизняної богословської думки у майбутньому. З перемогою більшовизму, було остаточно поховано надії на відродження української наукової симфонії, щодо співпраці світських і духовних шкіл.

Список використанних джерел та літератури:

1. ЦДАВО.Ф-1071. оп 1. спр. 407.Учений Комітет. Журнали засідань Ученого Комітету при Міністерстві Ісповідань за 1918-11 липня 1919 рр., – арк. 2-4 зв.; 2. ЦДАВО.Ф-1071. оп 1. спр. 412. Учений Комітет. Загальний програм робот Ученого Комітету, проект кошторису на 1919 р. Пояснювальна записка до законопроекту про асигнування коштів Ученому Комітету на організацію вид., комісій та премій,

Законопроект про скасування вченого комітету та видавничого відділу і відкриття замість них церковно-просвітніх комісій, 16 вересня 1918-3 січня 1919. – С. 65-66 зв.; 3. ЦДІАК. Ф-442. оп. 660. спр. 201. Канцелярия Киевского, Подольского и Волынского Генерал-Губернатора. Дело №21 о религиозных нуждах православной части населения г. Винницы, 15.01.1907.; 4. ЦДІАК. Ф-712. оп. 4. спр. 367. КДС. Правление. О реформе духовных учебных заведений. Разъяснение Указа № 11 Св. Пра. Синода от 12 декабря 1906 г. преподавателям КДС п.п. 2-5, 1906. – С. 154.; 5. Губонин М. Е. Акты Святейшего Патриарха Тихона и позднейшие документы о преемстве высшей церковной власти 1917-1943. Сборник в 2-х частях. Приложения 2. – М.: ПСТБГИ. Братство во имя Всемилостивого Спаса, 1994.; 6. Лисий А.К., Голоскевич В. прот. З історії Спао-Преображенського кафедрального собору. Події 1917-1941 рр. – В.: Видання Вінницької єпархії, 2008. – С. 36.; 7. Орловский (игум. Дамиан). Мученики, исповедники и подвижники благочестия Русской Православной Церкви XX столетия. – Т. 5. – Тверь: 000 "Издательский дом "Булат", 2001. – С. 443.; 8. Петров Л. прот. Справочный богословський преимущественно церковно-исторический словарь. Подольская епархия. – СПб: тип. Департамента Уделов (Моховая, 36), 1889. – С. 201.; 9. Петрушко В. Священноисповедник Василий (Богдашевский), архиепископ Каневский, и Киевская Духовная Академия в годы послереволюционной смуты на Украине. Україна Православна. Вестник УПЦ. Страницы истории. – http: //pravoslavie.org.ua. 10. Поспеловский Д. Православная Церковь в истории Руси, России и СССР. – М.: ББИ Св. Ап. Андрея, 1996. – 408 с.; 11. Ульяновський В.І. Церква в Українській Державі 1917-1920 рр. (Доба Гетьманату Павла Скоропадського): Навч. посібник. – К.: Либідь, 1997. – С. 29, 55.; 12. Цыпин В. прот. Русская Церковь 1917-1925. – М.: Изд. Сретенского м-ря, 1996. – С. 76-83.; 13. Шостацький (архиеп. Симеон). Вінницька єпархія, минуле і сьогодення // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-теоретичної конференції "Релігійне життя Поділля: минуле і сучасне". До 1020-ліття Хрещення Русі та 250-річчя Віницького кафедрального собору. – Вінниця. – 18 вересня 2008. – С. 52, 53.

Протоієрей Олександр Дацюк
(м. Хмельницький)

УКРАЇНСЬКА ДЕРЖАВА ГЕТЬМАНА П.СКОРОПАДСЬКОГО І УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА

Сьогодні, після здобуття Україною справжньої незалежності і державного суверенітету ми нарешті маємо змогу по-новому подивитися на постать Павла Петровича Скоропадського – останнього українського гетьмана. Він належить до тих дійових осіб історії, навколо яких завжди точилися нескінченні дискусії, створювалися міфи і легенди. Зі своїх майже 72 років життя Скоропадський гетьманував лише 7 з половиною місяців і якщо перші 45 років вважати передмовою до гетьманства, то останні 27 були тяжкою розплатою за ту недовгу мить влади…

Початок життя Павла Скоропадського не віщував жодної з цих подій. То був типовий життєвий шлях російського аристократа – адже половина петербурзького вищого світу мала українське коріння або українську маєтність.